

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 7 (2022) nr 2
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI: 10.36578/BP.2022.0733

Halina Monika Wróblewska*

„Człowiek rodzi się dla rozkwitu”

Ku twórczym źródłom potencjału (w) tożsamości miejsca

„Man is Born to Flourish”

Towards the Creative Sources of the Potential of the (in) Identity of the Place

Abstract: The author's intention of the study is to try to read Karol Wojtyła's poetic cycle "Wędrowka do miejsc świętych" in the aspect of the place and its identity in biographical reception. It shows a person experiencing experiences in meeting a place – its uniqueness and potential. Biographical experiences reveal the creative possibilities of man in searching and discovering new values and meanings. The study also addresses the important issue of the place as a space of transgressive development in which "man is born to flourish". The place presented in the aspect of biography shows a border event, a breakthrough event that gave a new meaning to life experience. The journey is a creative path leading from getting to know the place – through reading its identity – to internal transformation and transgression towards internal life. The poetic cycle contains a metaphorical, interpretively rich potential. The place fascinates with the possibilities of creative interpretation and as such can be a source of pedagogical inspiration.

Keywords: identity of place, biographical experiences, sources of creativity, transgression, sense-creating potential, transgressive development.

* Halina Monika Wróblewska (ORCID: 0000 0002 1985 3877) – dr hab., profesor Uniwersytetu w Białymstoku, pracuje w Katedrze Studiów Społecznych i Edukacyjnych, kontakt: h.wroblewska@uwb.edu.pl.

Do tych zakątków trafiam: miejsce, miejsce jest ważne, miejsce jest święte. Przesunęły się tylekroć kamienie, zasypało tak wiele wyboi, piasek od tamtych czasów przesywał się niezliczoną ilość razy, nie pozostało ani ziarenka. Nie tej jednak szukam tożsamości: miejsce jest sobą przez to, co je wypełnia¹.

Karol Wojtyła

Coś staje się przeżyciem, gdy nie tylko zostało przeżyte, lecz fakt przeżycia tego czegoś zostawił po sobie jakiś szczególnie ślad, który treści przeżycia nadaje trwałe znaczenie².

Hans-Georg Gadamer

Wprowadzenie

Twórczość literacka Karola Wojtyły – która zaczęła kształtować się już pod koniec lat trzydziestych, a potem była doskonała w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku oraz w czasach, gdy został on kardynałem i później papieżem – nawiązywała do rozwijanej przez niego koncepcji osoby, jaką formułował na gruncie filozoficznym i teologicznym. Poezje i dramaty pisane w tym okresie w pełni odzwierciedlają przemyślaną i dojrzałą koncepcję osoby, która z jednej strony jest nieredukowalnym podmiotem, z drugiej – relacją, ponieważ odkrywa w pełni samą siebie wyłącznie w relacji do Boga i do drugiego człowieka. Koncepcja ta jest bardzo wyraźnie widoczna zwłaszcza w dramatach Wojtyły, a także w jego liryce.

- 1 K. Wojtyła, *Wędrowka do miejsc świętych*, w: tenże, *Poezje, dramaty, szkice*, Kraków 2004, s. 137–142.
- 2 G. H. Gadamer, *Aktualność piękna. Sztuka jako gra, symbol i święto*, tłum. K. Krzemień-Ojak, Warszawa 1993, s. 105.

Na podstawie analizy tematycznej utworów Karola Wojtyły można wyodrębnić trzy okresy jego twórczości: słowiańsko-chrześcijański w latach 1938–1940; mistyczny w latach 1944–1952 (także *Tryptyk rzymski*, 2002); personalistyczny oraz poezji zaangażowanej w latach 1952–1978. Opublikowane dzieła poetyckie i dramatyczne Wojtyły stały się ważnym wyzwaniem twórczym dla pisarzy, krytyków i badaczy literatury. Wywołały, jak na polskie stosunki, wyjątkowo duży rezonans, o czym pisze m.in. Krzysztof Dybciak³ – a co potwierdza wartość dorobku literackiego tego wyjątkowego twórcy. W kilkunastoletniej historii odbioru jego dorobku ujawniły się dwa główne stanowiska. Pierwsze polega na traktowaniu poezji jako zjawiska przede wszystkim artystycznego, które dotyczy wyjaśniania znaczeń i wskazywania powiązań z faktami literackimi. Zwolennicy drugiego podejścia uważają, że ciekawsze poznawczo, a zarazem ważniejsze jest traktowanie utworów Wojtyły jako sygnałów dostarczających wiedzy o osobowości jednej z czołowych postaci naszej epoki. Dlatego często wiersze i dramaty były próbą wyjaśniania poprzez literaturę, co znaczą, oraz z jakiej tradycji wywodzą się działania w okresie sprawowania pontyfikatu⁴.

Cykl poetycki *Wędrówka do miejsc świętych* został opublikowany w 1965 r. w czerwcowym numerze „Znaku” pod pseudonimem A. J. W listopadzie 1964 r. Wojtyła na zakończenie trzeciej sesji Soboru Watykańskiego II odbył swoją drugą podróż do Ziemi Świętej. Należy przypuszczać, że pielgrzymka ta w istotny sposób musiała wpłynąć na powstanie utworu *Wędrówka do miejsc świętych*. Jest to poemat, refleksja filozoficzno-teologiczna lirycznie oddająca przeżycia osobiste. Poeta-pielgrzym, oglądając miejsca związane z historią Zbawienia, dokonuje weryfikacji tego, co poznał dzięki przekazowi biblijnemu. Liryczne obrazy poematu stanowią szczególne świadectwo spotkania poety z Ziemią Świętą.

Problematyka podjęta w tym artykule ma na celu ukazanie tożsamości miejsca oraz wskazanie jego potencjału poprzez wgląd w źródła twórcze z perspektywy analizy doświadczeń biograficznych. Perspektywa biograficzna została uwzględniona w zrealizowanych dotychczas autorskich projektach badawczych,

3 K. Dybciak, *Trudne spotkania. Literatura polska XX wieku wobec religii*, Kraków 2005.

4 Tamże, s. 38.

które zaprezentowano w oddzielnych opracowaniach⁵. Zamiarem niniejszego opracowania jest odczytanie cyklu poetyckiego *Wędrówka do miejsc świętych* w aspekcie znaczenia miejsca w biografii jednostki dla rozwoju tożsamości. Utwór ukazuje osobę doświadczającą emocjonalnych przeżyć w konfrontacji z miejscem – jego wyjątkowością i możliwościami. Doświadczenia biograficzne ujawniają twórczą sprawczość człowieka w poszukiwaniu i odkrywaniu nowych wartości i znaczeń. Szkic podejmuje również ważne zagadnienie funkcji miejsca jako przestrzeni transgresywnego rozwoju, w której „człowiek rodzi się dla rozkwitu”. Odniesienie problematyki miejsca w biografii do koncepcji transgresyjnej Józefa Kozińskiego stanowi tu kluczowy kontekst badawczy. *Wędrówka* ukazuje twórczą drogę prowadzącą od poznania miejsca – poprzez odczytanie jego tożsamości, do wewnętrznej przemiany i transgresji – ku życiu wewnętrznemu. Poezja Wojtyły może stanowić źródło edukacyjnych inspiracji i odniesień do pracy wychowawczej nad sobą i dla innych. Cykl poetycki zawiera metaforyczny, bogaty interpretacyjnie potencjał. Dialektyczny i antynomiczny charakter procesu twórczości nie tylko nie wyklucza, ale przeciwnie, umożliwia uwzględnienie w analizie i interpretacji tekstu spontaniczności, pośredniości i odkrywania⁶. Proces nadawania znaczeń biograficznym doświadczeniom otwiera możliwość „wejścia w tkankę słowa”, spotkanie ze słowem, gdy „pytać to wystawiać na otwartą przestrzeń”⁷.

- 5 H. M. Wróblewska, *Podmiotowość i twórczość. Przestrzenie rozwoju duchowego w świetle poetyckiej myśli Karola Wojtyły*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, 24 (2021) nr 1, s. 101–117, DOI: 10.12775/SPI.2021.1.005; też, *Humanistyczna perspektywa twórczości w dyskursie pedagogów zaangażowanych – Ireny Wojnar i Janusza Korczaka*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 40 (2021) nr 3, s. 25–39, DOI: 10.17951/lrp.2021.40.3.25-39; też, *Dramat. Twórczość. Transgresja. Przestrzenie intersubiektywnych doświadczeń w mistrzowskim dyskursie*, „Przestrzenie Teorii”, 36 (2021) s. 271–288, DOI: 10.14746/pt.2021.36.16.
- 6 Władysław Stróżewski analizuje dialektyczny charakter twórczości artystycznej z fenomenologicznego punktu widzenia. Istota procesu twórczego to ścieranie się tych opozycji i ich komplementarne współdziałanie w dialogu, który prowadzi do powstania czegoś zarazem nowego i wartościowego; W. Stróżewski, *Dialektyka twórczości*, wyd. 2, Kraków 2007, s. 320.
- 7 H. G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, tłum. B. Baran, Warszawa 2007, s. 494.

Tożsamość miejsca w doświadczeniach biograficznych

Na potrzeby interpretacji można przyjąć, że przestrzenią dialogową (narracyjną) w strukturze poematu są cztery miejsca ujęte metaforycznie: Olivetti, Pustynia Judzka, Tożsamości, Jedno Drzewo. Stanowią one miejsca tworzenia (i) tożsamości. Poemat otwiera utwór zatytułowany *Olivetti*, w którym pielgrzym opisał swoje przeżycia z Ogrodu Oliwnego. Patrzył z góry na potok Cedron, który jawi się jak „kielich” powstały z pęknięcia skał, oraz na skałowaciałe oliwki. Trafił do zakątków Palestyny, gdzie napotkał sprzedającego „z woreczkiem fig”, a dzieci biegały, oferując turystom fotografie i znaczki, sprzedawcy zaś zapraszali do wstąpienia do sklepów. Poeta również stanął na Górze Tabor, w Galilei, nad brzegiem Jeziora Genezaret. Wybrał kilka kamieni z Jeziora Galilejskiego, by podarować je „rybakowi nad Notecią”. Od obrazu tych miejsc przeszedł następnie do określenia istoty ich tożsamości:

Tożsamość miejsc to nie tylko tożsamość kamieni, które składają się na węgiel domu, na palenisko lub studnię – tożsamość widoków, które otwiera sobie wzrok [...].

Pielgrzymuję do tożsamości. Pielgrzymuję nie do kamieni ułożonych w ten sam węgiel domu, w tenże sam bruk ulicy, w palenisko to samo. Jest tożsamość odnajdywania się w krajobrazie. Do niej pielgrzymuję. To miejsce jest święte (*Tożsamości*, s. 139–140).

Obrazy miejsc stają się zatem źródłem twórczego wysiłku poety w docieraniu niejako do ich wnętrza. Dokonuje on odkrywania rzeczywistej tożsamości każdego z nich: tożsamości kamieni, drogi i krajobrazu:

Mieszczę się w krajobrazie tym samym, widzenie także jest miejscem spotkania. Pielgrzymuję nie do kamieni, lecz do widoków, w których miejsca ziemi przepływają wciąż w jedną zatokę, a jest nią zatoka wzroku. Zatoka ta głęboko zapuszcza się w ląd. Lądem jest człowiek [...].

[...] Góra Tabor: tożsamość widzenia ze szczytu [...].

Tożsamość znajdowania się w Kafarnaum, Betsaidzie czy Magdali (*Tożsamości*, s. 140).

Tutaj każde spojrzenie od tysiąc dziewięciuset lat przechodzi w jedno spojrzenie, które nigdy się nie zmienia (*Olivetti*, s. 137).

Poeta-pielgrzym odnajduje miejsca, które są związane z życiem Zbawiciela i Jego Matki. Dotyka ich i pragnie się nimi napęłnić:

Do tych zakątków trafiam: miejsce, miejsce jest ważne, miejsce jest święte.
Przesunęły się tylekroć kamienie, zasypało tak wiele wyboi, piasek od tam-
tych czasów przesypał się niezliczoną ilość razy, nie pozostało ani ziarenka.
Nie tej jednak szukam tożsamości: miejsce jest sobą przez to, co je wypeł-
nia (*Tożsamości*, s. 139).

Ach, miejsce ziemi, miejsce ziemi świętej – jakimże miejscem jesteś we mnie!
Ach, miejsce! musisz być przeniesione w tyle miejsc! Ach, miejsce! ileż razy,
ilekrotnie się przeobrażałoś, nim z Jego miejsca stałoś się moim! (*Tożsa-
mości*, s. 139).

Osoba doświadczająca miejsca i jego znaczenia

Poemat *Wędrownka do miejsc świętych* można odczytywać jako tworzenie nar-
racji o znaczących emocjonalnie wydarzeniach życiowych, w którym są obecne
treści tożsamościowe. Poetycka wypowiedź w pewnym sensie jest autor-
ską „małą narracją” wobec „wielkiej narracji języka”⁸. Znaczące doświadcze-
nia życiowe – określane jako krystalizujące doświadczenia stanowiące punkt
zwrotny w historii życia osoby badanej – zostały nazwane przez Normana Den-
zina terminem „epifania” (*epiphany*)⁹. Epifanie w zasadniczy sposób wpływają

8 Koncepcja „wielkich” i „małych narracji” została zaproponowana przez Jeana-
-François Lyotarda. „Wielkie narracje” (metanarracje) „nazywa się mitami, ideolo-
giami czy światopoglądami”. Wpisany w postmodernistyczną dezintegrację „rozpad
wielkich narracji” pozostawia miejsce dla „małych narracji” – inaczej mikronarra-
cji – „mających wymiar lokalny i pozbawionych «ambicji uniwersalistycznych»”;
A. Radomski, *Wielkie narracje a mikronarracje – etyczne dylematy współczesnego
pisarstwa historycznego*, w: *Narracje – (Auto)biografia – Etyka*, red. L. Kochanowicz,
R. Nahirny, R. Włodarczyk, Wrocław 2005, s. 243–254; M. Straś-Romanowska, *Psy-
chologia wobec małych i wielkich narracji*, w: *Psychologia małych i wielkich narracji*,
red. M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko, Warszawa 2010, s. 17–48.

9 Epifania (*epiphany*) jest definiowana przez Grahama Gibbsa jako epizod w biogra-
fii lub historii życia danej osoby, który ma charakter punktu zwrotnego. Rozdziela
biografię na kontrastujące ze sobą okresy – przed epifanią i po niej. W opowieściach
ludzi o sobie pojawia się często wątek przemiany czy stania się zupełnie innym czło-

na biografie jednostki, zmieniają jej cele, wartości, nadając życiu nowy sens. Doświadczenie epifaniczne to niezwykle doznanie o szczególnym znaczeniu dla świadomości poety-pielgrzyma:

jestem sam na sam. I zarazem jestem przez wszystkich pomnożony
w Krzyżu, który na tym miejscu stał. To pomnożenie – a nie-pomniejszenie –
pozostaje tajemnicą: Krzyż idzie pod prąd [...] (*Miejsce wewnętrzne*, s. 141).

Osobowe doświadczenie życiowe można interpretować jako doświadczenie szczytowe¹⁰, krystalizujące (epifaniczne)¹¹ przeżycie numinotyczne (*mysterium tremendum*)¹² oraz (auto)graniczne¹³. Granica nie zamyka kontekstów,

wiekem dzięki doświadczeniu epifanii (G. Gibbs, *Analizowanie danych jakościowych*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2011, s. 254). Epifanie zdaniem Normana K. Denzina w istocie są egzystencjalnymi kryzysami, które pojawiają się w tych szczególnych momentach życia. Wyróżnia cztery rodzaje epifanii: 1) epifanie główne (*major*) – doświadczenia, kruszące (wręcz druzgoczące) dotychczasowe życie jednostki; 2) epifanie skumulowane (*cumulative*) – objawiają się jako rezultat serii wydarzeń, które budowały dotychczasowe życie jednostki; 3) epifanie podrzędne lub iluminacyjne (*minor or illuminative*) – ujawniają się w nich problemy w sytuacjach codziennego życia i kontaktach z innymi; 4) epifanie wspomnieniowe (*relived*) – w nich jednostka powraca wspomnieniami i przeżywa jakby na nowo kluczowe momenty swojego życia; N. Denzin, *Interpretative biography*, London–New Delhi 1987, s. 71.

10 A. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*, tłum. I. Wyrzykowska, Warszawa 1986; tenże, *Motywacja i osobowość*, tłum. J. Radzicki, Warszawa 1990.

11 N. Denzin, *Interpretative Biography*, London 1987.

12 Komponent doświadczenia religijnego w formie numinosum (*mysterium tremendum*), występujący w koncepcji Rudolfa Otto, oznacza najpełniejsze przeżycie w uczuciowo doświadczanej relacji człowiek–Bóg. Określa emocjonalne, bezpośrednie, intuicyjne doświadczanie „tego, co święte” – boskości i Boga. Podstawowym aspektem przeżycia numinotycznego jest doświadczanie uczucia zależności wszelkiego stworzenia od Boga (R. Otto, *Świętość. Elementy racjonalne i irracjonalne w pojęciu bóstwa*, Wrocław 1993). „Przeżycie numinotyczne” obecne jest również w teorii Carla Junga (*Psychologia a religia*, tłum. J. Prokopiuk, oprac. R. Reszke, Warszawa 1995), który oparł na nim swoją koncepcję natury religijności. Dla Junga głównym źródłem numinotyczności była archaiczna psyche manifestowana przez archetypy.

13 C. Jaspers, *Sytuacje graniczne*, tłum. A. Staniewska, M. Skwieciński, w: R. Rudziński, *Jaspers*, Warszawa 1978, s. 186–242; J. Koziński, *Z Bogiem albo bez Boga. Psychologia religii – nowe spojrzenie*, Warszawa 1991.

natomiast bogactwo znaczeń pojęcia „przekraczania siebie” stwarza możliwości jej zastosowania w nowych odsłonach¹⁴. Rozwój osobowy jest procesem wyzwalania się i porzucania starych sensów, na rzecz sensów nowych, wyrażających głębsze i subiektywnie bardziej trafne rozumienie porządku świata oraz osnowy własnego życia¹⁵. Według Abrahama Masłowa głębokie doświadczenie mistyczne czy szczytowe (*peak experience*), jako przeżycie niezwykle intensywne, związane jest z rozwojem poznania i egzystencjalnego wglądu samorealizującej się osoby, jest ono odczuwane jako „moment samopotwierdzający się i samouzasadniający, który zawiera w sobie swoją własną wartość”¹⁶. Odczuwanie intensywnych przeżyć, olśnień i głębokich uniesień stanowi intensyfikację doświad-

- 14 Perspektywa transgresyjna uwzględniona została w opracowanej autorskiej koncepcji rozwoju kompetencji twórczych, co pozwoliło na charakterystykę zachowań człowieka, w których przejawia aktywne i intencjonalne zaangażowanie w zmiany, ich inicjowanie i kreowanie. Dzięki działaniom transgresyjnym możliwe staje się ponowne określenie własnego „Ja”, zauważenie nowych perspektyw w swoim życiu i czerpanie satysfakcji z podejmowanych aktywności (M. Wróblewska, *Kompetencje twórcze w dorosłości*, Białystok 2015). Problematyka związana z koncepcją transgresyjną została uwzględniona w następujących opracowaniach autorskich: M. Wróblewska, *Expanding the Boundaries of Self: Self-Realization, Transgression, and Creative Competence*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 17 (2018) nr 2, s. 163–174, DOI: 10.15290/rtk.2018.17.2.12; też, *Człowiek – sprawca transgresyjny. Podejście badawcze w aspekcie twórczym i biograficznym*, w: *W poszukiwaniu sensu istnienia. Od transgresji ku transcendencji?*, red. A. Ciążela, S. Jaronowska, Warszawa 2019, s. 155–177; też, *Granice i transgresje (w) edukacji?*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 39 (2020) z. 3, s. 203–215, DOI: 10.17951/lrp.2020.39.3.203-215.
- 15 A. Gałdowa, *Rozwój i kryteria dojrzałości osobowej*, „Przegląd Psychologiczny” 1 (1990) s. 13–27. Rozwój osobowy jest kategorią nieinstrumentalną, nieadaptacyjną, nienależącą do dziedziny problemów funkcjonowania czy zachowania się człowieka w sytuacji. Rozwój ten nie jest tożsamy z rozwojem osobowości, ponieważ nie odnosi się do wymiaru regulacyjnego służącego adaptacji. Zasada się natomiast na takich atrybutach osoby jak wola i sumienie, które odnoszą się do fenomenu egzystencji, przeciwstawiającego się regulacyjnym mechanizmom funkcjonowania psychicznego. Podczas gdy wymiarem regulacyjnym rządzi zasada determinizmu, wymiar osobowy podlega prawu sensu – poszukiwania i odkrywania znaczeń w faktach rzeczywistości poprzez ich interpretację i rozumienie w kontekście całości doświadczenia oraz poprzez twórczą syntezę; M. Straś-Romanowska, *Rozwój osobowy. Próba konceptualizacji problemu w nawiązaniu do psychologii life-span*, „Forum Psychologiczne”, 4 (1999) nr 2, s. 115–127.
- 16 A. Masłow, *W stronę psychologii istnienia*, s. 82.

czenia, w którym dochodzi do utraty „Ja” lub wykroczenia poza jego granice. Stosunek osoby do rzeczywistości nacechowany jest postawą kontemplacyjną¹⁷.

Dla poety-pielgrzyma „człowiekiem wielkiego spotkania (*tres vidit et unum adoravit*)” był Abraham:

Wewnętrzne miejsce spotkania przyniósł w sobie do tych miejsc zewnętrznych, na których cała ziemia stała się ZIEMIĄ, czyli MIESZKANIEM (*Jedno drzewo*, s. 140).

Wędrownka Abrahama dokonała się bowiem przez pustynię własnego wnętrza, w którym przez wiarę dostrzegł jedno drzewo, drzewo krzyża:

Do tych miejsc trzeba iść przez pustynię. Abraham jeszcze szukał łąk, na pustyni własnego „ja” widział tylko Jedno drzewo (*tres vidit et unum adoravit*), ku Niemu szedł (*Jedno drzewo*, s. 140).

„Człowiek rodzi się dla rozkwitu”. Miejsce jako przestrzeń transgresywnego rozwoju

Świat symboliczny stanowi odzwierciedlenie świata wewnętrznego, a doświadczenie symboliczności oznacza, że „to, co jednostkowe, szczególne jest niczym ułamek bytu, że coś, co z nim koresponduje, jest obietnicą uzupełnienia całości i szczęścia, albo też, że ta wciąż poszukiwana cząstka jest drugim odłamkiem pasującym do naszego fragmentu życia”¹⁸.

Poeta-pielgrzym w *Wędrownce do miejsc świętych* przemierza się od miejsc stanowiących przeżycie do swojego wnętrza. Zderzenie z rzeczywistością ziemi wybranej przez Boga pozwoliło mu odkryć w sercu wewnętrzną przestrzeń spotkania, które Bóg wybrał jeszcze przed jego narodzeniem:

„Ziemio spotkania! Ziemio jedyna! Ziemio, przez którą stała się ziemią cała ziemia tak, jak stało się tym, co jest, wszystko – przez Tego, który Jest [...] (*Pustynia Judzka*, s. 138).

17 A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, s. 217–244.

18 G.H Gadamer, *Aktualność piękna*, s. 43.

Na pielgrzymiej drodze przedstawionej w poemacie *Wędrowki do miejsc świętych* poeta dokonuje wglądu w źródła twórcze. Pielgrzymowanie jest poszukiwaniem i odkrywaniem tożsamości: najpierw tożsamości miejsc zewnętrznych, a następnie miejsca wewnętrznego. *Wędrowka do miejsc świętych* zawiera akt twórczy, w którym dokonuje się transcendująca przemiana¹⁹. Ma miejsce transgresja²⁰ symboliczno-religijna („ku symbolom”) oraz transgresja wewnętrzna, osobista²¹. Główną potrzebą uruchamiającą i podtrzymującą czynności transcendentne jest potrzeba sensu życia. Orientacja transgresyjna określa znaczenie twórczych i innowacyjnych elementów doświadczenia religijnego. Doświadczenie religijne przypomina wewnętrzny dom człowieka, przez niego zaprojektowany i urządzony. Religia to rodzaj duchowej transgresji, a mistycyzm w szerokim sensie tworzy transgresję²². Nie jest wykluczone, jak twierdził Józef Koziński, że pasja ciągłego przekraczania granic ma wymiar metafizyczny, że wiąże się m.in. z nadzieją nieskończoności²³. Twórczość literacka Wojtyły oraz

19 Transgresja nie jest tylko terminem naukowym – jest losem człowieka. Szczególnym rodzajem transgresji są doświadczenia transcendentne; J. Koziński *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii*, Warszawa 2001.

20 O granicznym charakterze ludzkiej egzystencji pisze George Simmel, odnosząc jako punkt wyjścia do decydującego sensu życia: „Istnienie granicy jako takiej jest konieczne, ale każda konkretna granica może zarazem zostać przekroczona, każde ustalenie przesunięte, każda bariera rozsadzona; akt przekroczenia ustanawia każdorazowo nową granicę”; G. Simmel, *Filozofia życia: cztery rozdziały metafizyczne*, tłum. M. Tokarzewska, wstęp S. Borzym, Warszawa 2007, s. 16.

21 J. Koziński na określenie człowieka jako sprawcy przekraczania granic i dokonywania aktów transgresji wprowadził pojęcie *homo transgressivus*. Celem działań transgresyjnych jest wychodzenie poza to czym jest jednostka i co posiada. Transgresjami są działania człowieka i akty psychiczne, które przekraczają granice dotychczasowych możliwości człowieka, jego osiągnięć materialnych, symbolicznych, społecznych, i które tworzą nowe formy i nowe struktury wzbogacające świat wartości; J. Koziński, *Koncepcja transgresyjna człowieka: analiza psychologiczna*, Warszawa 1987.

22 J. Koziński, *Z Bogiem albo bez Boga*, s. 96.

23 Tenże, *Psychotransgresjonizm*, s. 21. W 1991 r. Koziński opublikował książkę z pogranicza psychologii i religii – *Z Bogiem czy bez Boga*. Analizuje w niej różne motywy wiary (lęk przed śmiercią i pragnienie nieśmiertelności, potrzebę dopełnienia własnej wartości, potrzeby odpowiedzi na najważniejsze pytania, potrzebę sensu życia). Religia to niezmiennik natury ludzkiej (s. 45). Koziński dostrzega ścisły związek

transgresyjna koncepcja Kozieleckiego mogą stanowić interesujący kontekst w dyskursie nad istotą doświadczenia człowieka i jego granicami. W twórczości literackiej Wojtyły rozumienie przekraczania siebie jest głębokie i dokonuje się w trojakiej relacji: w stosunku do samego siebie (autotranscendencja), w relacji do innych ludzi (transcendencja w kierunku drugiego człowieka) – przekraczanie siebie w sumieniu przez wybór prawdziwego dobra oraz transcendencja na drodze solidarności z innymi ludźmi – oraz w odniesieniu do Stwórcy (transcendencja w kierunku Boga). Charakterystyki rodzajów doświadczeń transgresyjnych potwierdzają wielowymiarowość „światów transgresji” oraz bogactwo znaczeń pojęcia przekraczania granic. Wizja człowieka i istota jego doświadczeń zawarta w twórczości literackiej Wojtyły oraz w koncepcji psychotransgresji Kozieleckiego zawierają sensotwórczy wymiar i heurystyczny potencjał. Problematyka doświadczenia i jego granic w twórczości literackiej Wojtyły oraz transgresyjnej koncepcji Kozieleckiego została szczegółowo omówiona w oddzielnym autorskim opracowaniu²⁴. Twórcza droga *Wędrówki do miejsc świętych* prowadzi od poznania miejsc wiary (ziemi wybranej przez Boga), poprzez odczytanie ich tożsamości, aż do twórczej przemiany, która pozwoliła odkryć w sercu wewnętrzną przestrzeń spotkania (miejsce wewnętrzne):

Ach, miejsce ziemi, miejsce ziemi świętej – jakimże miejscem jesteś we mnie! Dlatego właśnie nie mogę po tobie stąpać, muszę klęknąć. Przez to dzisiaj potwierdzam, że byłeś miejscem spotkania. Przyklękam – przez to wyciskam na tobie pieczęć. Zostaniesz tutaj z moją pieczęcią – zostaniesz, zostaniesz – a ja zabiorę ciebie i przeobrażę w sobie na miejsce nowego świadectwa. Odchodzę jako świadek, który świadczy poprzez tysiąclecia (*Tożsamości*, s. 139).

między sensem życia a religijną transcendencją i jako obserwator przemian w dzisiejszym świecie stwierdza, że współczesnemu człowiekowi bardziej potrzebna jest nowa etyka niż nowa technika. Aby podejmować i wypełniać zadania życiowe, człowiek wielokrotnie musi przekraczać siebie, czyli dokonywać w sobie wysiłku osobowej transgresji.

24 H. M. Wróblewska, *Boundaries of Sense-creating Experiences in the Literary Works by Karol Wojtyła and the Concept of Transgression by Józef Kozielecki*, „Fides et Ratio. In Science and Religion, in Culture, Art and in Life” 48 (2021) nr 4, s. 236–249, DOI: 10.34766/fetr.v48i4.1004.

Odkrycie miejsca staje się odkryciem źródła. Jest także ponownym – ale także nowym – odkryciem samego siebie²⁵.

Ponad wszystkie miejsca spotkania to jest miejsce ostatnie i pierwsze. Nie rozstaje się z nim nigdy ziemia (*Jedno drzewo*, s. 140).

Szczególnym miejscem spotkania człowieka z Bogiem jest pustynia. Drogą przez pustynię przechodzi każdy człowiek szukający Boga. To miejsce rozkwitu człowieka:

Rozkwit człowieka nie sprowadza się do samych miast, w których mieszkają ludzie wybiegły już dawno ponad wierzchołki drzew. Ludzie bezdomni w swych mieszkaniach zamieszkują na nowo Ziemię przez Krzyż (*Jedno drzewo*, s. 141).

Aby doświadczyć Boga, człowiek powinien wyjść na Górę Synaj, drogę wiary musi odbyć osobiście. Pustynia wędrówki w wierze zamienić się może w kwitnący ogród, w którym człowiek doświadcza obecności Boga:

Miejsce spotkania, przestań być pustynią, stań się oazą! [...] Przybądź i przynieś z sobą rozkwit (*Jedno drzewo*, s. 140).

Poeta-pielgrzym odkrywa wewnętrzną przestrzeń w swoim sercu, tożsamą z tajemnicą Krzyża. W tej rzeczywistości odnajduje się sam na sam z Chrystusem, który umarł na krzyżu:

Moje miejsce jest w Tobie. Twoje miejsce jest we Mnie. Jest to wszakże miejsce wszystkich ludzi (*Miejsce wewnętrzne*, s. 141).

Poeta schodzi do grobu, by dotknąć płyty, na którym spoczywało ciało Zbawiciela. To konkretne miejsce jest tożsame z sercem człowieka, w którym Chrystus spoczywa w Eucharystii:

25 „Przenikanie do wnętrza osoby” wybrzmiewa we wszystkich tekstach literackich Karola Wojtyły. Prowadzi od podmiotu istniejącego – do tego, który przeżywa własną podmiotowość.

Miałeś miejsce na ziemi przez Twoje Ciało. Miejsce zewnętrzne Ciała zamieniłeś na miejsce wewnętrzne (*Miejsce wewnętrzne*, s. 141).

Z serca ludzkiego Chrystus promieniuje na cały świat:

To miejsce wybrałeś od wieków. Miejsce, w którym Siebie udzielasz, a mnie przyjmujesz (*Miejsce wewnętrzne*, s. 142).

Miejsca w Ziemi Świętej pozwalają dotknąć tajemnicy miejsca wewnętrznego, w którym Chrystus pozwala się poznać. Spotkanie z tym miejscem stało się osobistą relacją odkrytą w sercu. Człowiek może odnaleźć się w krzyżu, w nim jest miejsce dla wszystkich ludzi.

Podsumowanie

Analiza doświadczeń biograficznych ujawnia potencjał miejsca z jego twórczymi źródłami. Przestrzeń poematu Karola Wojtyły *Wędrowka do miejsc świętych* ukazuje znaczenie miejsca dla rozwoju tożsamości w odbiorze biograficznym. Osoba doświadcza przeżyć w spotykaniu z miejscem – jego wyjątkowością i potencjałem. Kontekst doświadczeń biograficznych ujawnia twórcze możliwości człowieka, który poszukuje i odkrywa nowe wartości i znaczenia. Miejsce – jego wyjątkowość, potencjał i tożsamość – stanowi fenomen szerokiego spektrum możliwości interpretacyjnych. Poemat *Wędrowka do miejsc świętych* zawiera w sobie zarówno potencjał sensotwórczy, jak tożsamościotwórczy, w którym dokonuje się tytułowy „rozkwit człowieka”. Miejsce stanowi przestrzeń (do) transgresywnego rozwoju, w której „człowiek rodzi się dla rozkwitu”. Odniesienie problematyki miejsca w biografii do koncepcji transgresyjnej ujawnia i wzbogaca potencjał miejsca o twórcze źródło. *Wędrowka* stanowi twórczą drogę prowadzącą od poznania miejsca, poprzez odczytanie jego tożsamości, do wewnętrznej przemiany i transgresji ku życiu wewnętrznemu. Miejsce ujęte w aspekcie biografii ukazuje wydarzenie graniczne, przełomowe, które nadało nowe znaczenie życiowemu doświadczeniu. Miejsce jest znaczące, zawiera głębszy sens, odnosząc się do wartości. Potencjał heurystyczny, znamieny dla procesu twórczego, zawarty jest w metaforze Drogi. Prowadzi ona od poznania miejsc wiary, poprzez odczytanie ich tożsamości, do twórczej przemiany. Odkrywa wewnętrzną przestrzeń spotkania

(miejsce wewnętrzne). Odkrycie miejsca jest odkryciem źródła. Jest także ponownym, ale także nowym, odkryciem samego siebie. Dokonuje się zatem złożony proces: odkrycia – nadania sensu – a następnie transgresji ku życiu wewnętrznemu. Perspektywa transgresyjna pozwala spojrzeć na doświadczenie człowieka, w którym jest obecna heurystyka przekraczania od rzeczywistości fizycznej – w kierunku Sacrum – do wewnętrznej transgresji, gdzie człowiek transcendując zwraca się ku „światu bez brzegów”²⁶. Końcowy rezultat daje moc życia i rozwoju, umacnia i stwarza od nowa. Miejsce i jego potencjał mogą poza tym stanowić źródło pedagogicznej refleksji²⁷, w myśl której „kreujemy znaczenia miejsc i one kreują nas”²⁸. Miejsce fascynuje możliwościami twórczej interpretacji i jako takie warte jest rozważenia w kontekście inspiracji do działań edukacyjnych, a także odniesień do pracy wychowawczej nad sobą oraz pracy dla innych.

Streszczenie: Opracowanie jest autorską próbą odczytania cyklu poetyckiego Karola Wojtyły *Wędrówka do miejsc świętych* w aspekcie istotności miejsca w biografii jednostki dla rozwoju jej tożsamości. Ukazuje osobę doznającą określonych przeżyć w spotykaniu z miejscem, z jego wyjątkowością i potencjałem. Doświadczenia biograficzne ujawniają twórcze możliwości człowieka w poszukiwaniu i odkrywaniu nowych wartości i znaczeń. W opracowaniu podjęto również ważne zagadnienie pozycji miejsca jako przestrzeni transgresyjnego rozwoju, w której „człowiek rodzi się dla rozkwitu”. Miejsce ujęte w aspekcie biografii ukazuje wydarzenie graniczne, przełomowe, które nadało nowe znaczenie życiowemu doświadczeniu. *Wędrówka* stanowi twórczą drogę prowadzącą od poznania miejsca – poprzez odczytanie jego tożsamości, do wewnętrznej przemiany i transgresji ku życiu wewnętrznemu. Cykl poetycki zawiera metaforyczny, bogaty interpretacyjnie potencjał. Miejsce fascynuje możliwościami twórczej interpretacji i jako takie może stanowić źródło edukacyjnych inspiracji.

Słowa kluczowe: tożsamość miejsca, doświadczenia biograficzne, źródła twórczości, transgresja, potencjał sensotwórczy, transgresyjny rozwój.

26 J. Koziński, *Z Bogiem albo bez Boga*, s. 16.

27 Zdaniem Marii Mendel pedagogiczna refleksja wokół miejsca powinna rozwijać się równolegle z myślą filozoficzną, ponieważ o miejscu można powiedzieć, że jest „pedagogiczne i filozoficzne jednocześnie”. „Miejsce” w nurcie pedagogicznym stanowi potencjalnie nośną kategorię mogącą stymulować i wspierać wzory myślenia pedagogicznego, zob. M. Mendel, *Kategoria miejsca w pedagogice*, w: *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006, s. 25.

28 Tamże, s. 9.

Bibliografia

- Dezin N., *Interpretative Biography*, London–New Delhi 1987.
- DybciaK K., *Trudne spotkania. Literatura polska XX wieku wobec religii*, Kraków 2005.
- Gadamer G. H., *Aktualność piękna. Sztuka jako gra, symbol i święto*, tłum. K. Krzemień-Ojak, Warszawa 1993.
- Galdowa A., *Rozwój i kryteria dojrzałości osobowej*, „Przegląd Psychologiczny” 1 (1990) s. 13–27.
- Gibbs G., *Analizowanie danych jakościowych*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2011.
- Jaspers K., *Sytuacje graniczne*, tłum. A. Staniewska, M. Skwieciński, w: R. Rudziński, *Jaspers*, Warszawa 1978, s. 186–242.
- Jung C. G., *Psychologia a religia*, tłum. J. Prokopiuk, oprac. R. Reszke, Warszawa 1995.
- Kozielecki J., *Koncepcja transgresyjna człowieka. Analiza psychologiczna*, Warszawa 1987.
- Kozielecki J., *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii*, Warszawa 2001.
- Kozielecki J., *Z Bogiem albo bez Boga. Psychologia religii – nowe spojrzenie*, Warszawa 1991.
- Maslow A. H., *Motywacja i osobowość*, tłum. J. Radzicki, Warszawa 1990.
- Maslow A. H., *W stronę psychologii istnienia*, tłum. I. Wyrzykowska, Warszawa 1986.
- Mendel M., *Kategoria miejsca w pedagogice*, w: *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006.
- Otto R., *Świętość. Elementy racjonalne i irracjonalne w pojęciu bóstwa*, Wrocław 1993.
- Radomski A., *Wielkie narracje a mikronarracje – etyczne dylematy współczesnego pisarstwa historycznego*, w: *Narracje – (Auto)biografia – Etyka*, red. L. Kochanowicz, R. Nahirny, R. Włodarczyk, Wrocław 2005, s. 243–254.
- Ricoeur P., *Filozofia osoby*, tłum. M. Frankiewicz, Kraków 1992.
- Simmel G., *Filozofia życia: cztery rozdziały metafizyczne*, tłum. M. Tokarzewska, wstęp S. Borzym, Warszawa 2007.
- Straś-Romanowska M., *Psychologia wobec małych i wielkich narracji*, w: *Psychologia małych i wielkich narracji*, red. M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko, Warszawa 2010, s. 17–48.
- Straś-Romanowska M., *Rozwój osobowy. Próba konceptualizacji problemu w nawiązaniu do psychologii life-span*, „Forum Psychologiczne”, 4 (1999) nr 2, s. 115–127.
- Stróżewski W., *Dialektyka twórczości*, wyd. 2, Kraków 2007.
- Wojtyła K., *Wędrówka do miejsc świętych*, w: *tenże, Poezje, dramaty, szkice*, Kraków 2004, s. 137–142.
- Wróblewska H. M., *Boundaries of Sense-creating Experiences in the Literary Works by Karol Wojtyła and the Concept of Transgression by Józef Kozielecki*, „Fides et Ratio. In Science and Religion, in Culture, Art and in Life”, 48 (2021) nr 4, s. 236–249, DOI: 10.34766/fetr.v48i4.1004.

- Wróblewska M., *Człowiek – sprawca transgresyjny. Podejście badawcze w aspekcie twórczym i biograficznym*, w: *W poszukiwaniu sensu istnienia. Od transgresji ku transcencji?*, red. A. Ciążęła, S. Jaronowska, Warszawa 2019, s. 155–177.
- Wróblewska H. M., *Dramat. Twórczość. Transgresja. Przestrzenie intersubiektywnych doświadczeń w mistrzowskim dyskursie*. „Przestrzenie Teorii”, 36 (2021) s. 271–288, DOI: 10.14746/pt.2021.36.16.
- Wróblewska M., *Expanding the Boundaries of Self: Self-Realization, Transgression, and Creative Competence*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 17 (2018) nr 2, s. 163–174, DOI: 10.15290/rtk.2018.17.2.12.
- Wróblewska H. M., *Granice i transgresje (w) edukacji?*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 39 (2020) z. 3, s. 203–215, DOI: 10.17951/lrp.2020.39.3.203-215.
- Wróblewska H. M., *Humanistyczna perspektywa twórczości w dyskursie pedagogów zaangażowanych – Ireny Wojnar i Janusza Korczaka*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 40 (2021) nr 3, s. 25–39, DOI: 10.17951/lrp.2021.40.3.25-39.
- Wróblewska H. M., *Podmiotowość i twórczość. Przestrzenie rozwoju duchowego w świetle poetyckiej myśli Karola Wojtyły*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, 24 (2021) nr 1, s. 101–117, DOI: 10.12775/SPI.2021.1.005.
- Wróblewska M., *Kompetencje twórcze w dorosłości*, Białystok 2015.